

ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ЮРИДИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

ДУБОВ Геннадій Олексійович - кандидат юридичних наук асистент кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В статті досліджені питання поняття і місця методологічного підходу в структурі методології юридических досліджень. Обращено увагу на виділення окремих методологічних підходів в окреме дослідницьке напрвление. Сделано висновок о том, что методологічний підход представляє синтез найбільш фундаментальних характеристик метода науки и являється формою його зовнішнього вираження.

Ключеві слова: методологічний підход, методологія юридических досліджень, метод науки.

Постановка проблеми

Актуальність методологічної проблематики обумовлюється тим, що, незважаючи на належність окремих питань юридичної методології до сфери наукового інтересу видатних теоретиків права сучасності, вона на сьогодні розроблена недостатньо. Наведену думку може, зокрема, проілюструвати те, що ідея необхідності комплексної та системної розробки методологічних питань у вітчизняній юридичній науці активно наголошується, як мінімум протягом останніх п'ятдесяти років[7, с.8; 11, с.36; 18, с.144], тим не менш вона залишається нереалізованою і на сьогодні. На жаль, наслідком цього є те, що навіть сучасні дослідники[22, с.7] вважають методологію одним із найбільш «слабких місць» юридичної науки.

Ключовою причиною такого стану речей зазвичай визнається відмова від методологічного монополізму в юридичній науці в

пострадянських країнах, внаслідок якої на зміну однобічному соціально-економічному детермінізму марксистської методології прийшло усвідомлення багатовимірності розвитку права, а разом із цим – методологічна невизначеність та розгубленість[9, с.26].

В контексті наведеного є цілком законним, що питання правової методології були визначені як пріоритетні для української юридичної науки фактично вже у 1990-х роках[13, с.143-150]. При цьому основними завданнями методологічних досліджень було визнано необхідність відходу від положень методологічного монізму та розвиток поліметодологічних підходів, які базуються на запереченні існування єдиних філософських основ науки.

На сьогоднішній день слід констатувати принаймні часткове виконання поставлених перед українською юридичною наукою завдань. На відміну від методологічної традиції радянського періоду, яка характеризувалася моністичністю своїх світоглядно-філософських засад, сучасна юридична наука використовує множину методологічних підходів. За визнанням учених-юристів, найбільш розповсюдженими серед них є: діалектичний, метафізичний, матеріалістичний, ідеалістичний, гностичний, агностичний, антропологічний, потребовий, персоналістичний, комунітарний (колективістський), комунікативний, герменевтичний, синергетичний[14, с.6], комплексний, соціологічний, прагматичний, системний і деонтологічний[4, с.280].

Наявність такої багатопалітної методологічних підходів об'єктивно обумовило те, що вони самі почали виступати як об'єкти відповідних досліджень. Осягнення їх особливостей як складової методології юриспруденції визначається деякими науковцями як одне із основних питань, які наразі постали перед юридичною наукою[23, с.62-63]. Подекуди вивченню використовуваних в юридичній науці підходів до дослідження права прогнозується переростання в спеціальний напрямок юридичної методології[21, с.32] або філософії права[16].

Як уявляється, одним із перших завдань, яке має бути вирішено на шляху до формування такого розділу методологічних досліджень є власне визначення поняття методологічного підходу, його місця в системі методології юриспруденції та передумов їх реалізації в межах юридичних досліджень. Розгляд зазначених питань становить собою **мету цієї статті.**

Згідно до найбільш розповсюджених визначень, якими оперують сучасні учені-юристи, методологічний підхід розуміється як:

- принципова методологічна орієнтація дослідження, точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення, поняття чи принцип, що керує загальною стратегією дослідження[2, с.74];
- форма поєднання світоглядно філософської спрямованості з методичним інструментарієм, що використовується в певній галузі дослідження[23, с.66];
- міждисциплінарний загальнонауковий метод[10, с.47];
- побудована на гранично абстрактних категоріях світоглядно аксіоматична ідея (засада), яка постулює загальний підхід до дослідження, вибір досліджуваних фактів та інтерпретацію його результатів[14, с.6].

Окрім наведених визначень в сучасній юридичній літературі методологічний підхід подекуди розуміється як вся сукупність знань про процес наукового дослідження[1, с.14], або ж це поняття ототожнюється із певним типом праворозуміння[23, с.66]. Вказівка на певний підхід також може контекстуально означати і розгляд питання із певної точки зору, і оцінку з певних пози-

цій, і аналіз із залученням категорій та понять певної науки чи метанаукової області, і претензію на застосування якогось наукового методу[21, с.40].

Констатуючи неоднозначність розуміння поняття методологічного підходу слід зазначити, що полісемантичність є характерною для багатьох понять, що в тій чи іншій мірі стосуються методології юридичних досліджень. Багата палітра визначень притаманна й ключовому поняттю цього «блоку» – поняттю «методологія», яке відносно до юридичних наук характеризується[16, с.63] як одне з найскладніших, багато-альтернативних і остаточно незрозумілих.

Відносно причин означеної ситуації, то слушною виглядає думка М.М. Тарасова, який вважає, що розуміння підходу в юридичній науці довгий час залишалося практично на рівні смислів, внаслідок наявності в юридичній науці певної конвенції, що легітимувала цей термін в смислових контекстах, без визначення відповідного поняття чи навіть фіксації меж та правил його застосування[21, с.43].

Крім цього, слід врахувати, що за визнанням дослідників методології юридичної науки, базовим рівнем її аналізу на сучасному етапі визнаються не окремі пізнавальні засоби чи методи, а «основи науки»[8, с.155], виявлення та аналіз яких передбачає аналіз наукових знань як цілісної системи, що перебуває у стані розвитку.

На нашу думку, саме постановка питання про необхідність вивчення наукових методів як складноорганізованої системи, що знаходиться у взаємодії із усіма іншими компонентами теоретичного знання, значне розширення предметного поля методологічної проблематики, що має місце на сучасному етапі розвитку науки, й зумовлює неоднозначність розуміння явищ, які тією або іншою мірою стосуються методології пізнання.

Виходячи із цього можна припустити, що поняттям методологічного підходу дослідники намагаються охопити ту частину основ науки (наукової картини світу, ідеалів та норм дослідження, філософських основ), що видається їм найбільш важливою у контексті проведення певного дослідження.

Не випадковим у цьому відношенні є те, що аналіз методологічного підходу здійснюється саме в контексті співвідношення із окремими компонентами основ науки. Втім, щодо питання такого співвідношення існують принаймні два варіанти вирішення.

Відповідно до першого із них, методологічний підхід представляється як одна із трьох частин методології юриспруденції поряд із типом праворозуміння та інструментальною частиною методології[23, с.65]. За такого розуміння доктринально-ідеологічна складова методології (тип праворозуміння) розглядається як парадигма дослідницького бачення права, задаючи тим самим картину світу здійснюваного дослідження; інша складова, яка іменується стратегічною і власне представляє методологічний підхід, зумовлює загальну спрямованість дослідження, а третя – інструментальна, становить собою набір конкретних пізнавальних інструментів.

Згідно до іншої позиції, методологічний підхід не включається до юридичної методології як складової частини, а натомість його власна структура представляється у вигляді трьох взаємопов'язаних компонентів, що повністю відповідають компонентам основ юридичної науки. Серед таких компонентів називаються: а) інструментальний, який охоплює певні стандартні процедури та методи отримання наукового знання; б) теоретико-концептуальний, на якому у формі категоріально-понятійних конструкцій формуються базові онтологічні постулати про об'єкти досліджень, правила їх опису чи пояснення; в) світоглядний, який містить філософські та загальні світоглядні засади дослідження[8, с.155].

Як можна побачити із викладеного, різниця між наведеними варіантами розуміння місця методологічного підходу в структурі методології юридичних досліджень є досить суттєвою. По суті, за першого варіанту методологічний підхід виявляється підпорядкованим картині світу та філософським основам, які не включаються до його змісту, а представляють собою самостійні компоненти методології. В другому ж випадку методологічний підхід охоплює всі основи науки, повною мірою включаючи їх компоненти до

свого змісту, по суті являючи собою певний тип системи методології, побудованої виходячи із визначених онтологічних та гносеологічних засад.

На нашу думку, саме використання другого варіанту розуміння поняття методологічного підходу дозволяє будувати юридичні дослідження виходячи із позицій принципів плюралізму та додатковості, уникаючи при цьому еклектичного поєднання різнорідних початків та ідей, що погано узгоджуються між собою, в силу чого не відповідають вимогам, що висуваються до наукових теорій. Наведений висновок видається очевидним, виходячи із того, що узгодження всіх без винятку компонентів основ науки є необхідною умовою для напрацювання адекватного методологічного інструментарію, уникнення застосування пізнавальних засобів, ідеалів та норм дослідження, що виходять із взаємовиключних онтологічних підстав. Саме завдяки визначеності відносно дисциплінарної онтології (картини світу) та філософських основ досліджень, що має здійснюватися в межах окремих підходів, видається можливим здійснення цілісного пізнання досліджуваної дійсності виходячи із заданих філософсько-світоглядних та ціннісних орієнтацій.

Зазначена позиція знаходить своє підтвердження також в тому, що відмова від включення до змісту методологічного підходу онтологічних постулатів картини світу на етапі формулювання положень методологічного підходу, приводить дослідників, які зайняли таку позицію[24, с.10], до необхідності виділення підвидів одного й того ж підходу в залежності від типу праворозуміння, прийнятого на початках дослідження. При цьому такий прийом застосовується незважаючи на визнання неналежності праворозуміння до змісту поняття методологічного підходу.

Виходячи із цього методологічний підхід, представляючи синтез найбільш фундаментальних характеристик методу науки і являючись формою його зовнішнього виразу, задає принципові рамки адекватного застосування відповідних елементів методу в науковому дослідженні. Відносно методу науки методологічний підхід виступає його

виразом у вигляді філософських категорій, світоглядних уявлень і критеріїв застосування, поєднуючи таким чином певну дисциплінарну онтологію із гносеологічними засобами її пізнання. У зв'язку із цим основною функцією методологічного підходу визнається залучення в юриспруденцію методологічних засобів як філософського і метанаукового плану так і інших наук.

Як впливає із викладеного, першочерговим кроком для реалізації окремих методологічних підходів постає побудова відповідної йому дисциплінарної онтології, тобто картини світу. При цьому основними засобами такої побудови, за рахунок яких вона може бути здійснена виступають категорії відповідної метатеорії, що входять до філософських основ відповідного підходу. Зокрема, А.Машков, наголошуючи на необхідності запровадження до методології дослідження юридичних явищ синергетичного підходу, вбачає необхідною умовою для цього «дещо нетрадиційне описання соціуму та його окремих підсистем[12, с.7]». При цьому «нетрадиційність» такого описання пов'язується у випадку синергетики саме із використанням як ключових її категорій та пояснювальних схем. До аналогічних висновків приходять і С. Гусарев, обґрунтовуючи тезу, згідно до якої застосування діяльнісного підходу передбачає дослідження динамічних аспектів соціальних явищ у взаємозв'язку із фактом існування людської діяльності[3, с.162].

Наступним ключовим моментом у реалізації методологічного підходу метатеоретичного рівня є запровадження до процесу пізнання відповідних методологічних принципів. Зокрема, в межах синергетичного підходу такими принципами визнаються: принцип «розуміння хаосу як відповідної форми порядку», принцип «порядку через флуктуацію», принцип «альтернативності», принцип «фрактальності», принцип «нечіткості та невизначеності», принцип «обмеженості можливостей втручання та передбачення його наслідків»[12, с15-17]. В межах діяльнісного підходу основоположним визнається принцип діяльності[3, с.162], герменевтичний підхід, в свою чергу, базується на принципах автономії об'єкта,

когерентності значення, актуальності значення тощо, системний підхід базується на принципах цілісності, протиставлення системи її ототожненню, розчленування цілого на елементи[6, с.327].

Останньою передумовою у реалізації певного методологічного підходу в межах методології дослідження державно-правової дійсності є визначення набору методів, відповідних з одного боку відповідній картині світу, у рамках якої визначені світоглядні орієнтири та філософським основам підходу, що насамперед представлені понятійно-категоріальним апаратом, а також методологічними принципами. Зокрема, в межах діяльнісного підходу визнається допустимим використання таких методів як системний, функціональний, структурний, історичний, статистичний, метод порівняння[4, с.280]; евристичні можливості системного підходу пов'язуються, зокрема, із використанням математичних методів[5, с.19].

Висновки

Враховуючи викладене, слід дійти висновку згідно із яким провадження досліджень юридичної методології на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки відбувається насамперед в межах розроблення окремих методологічних підходів до пізнання державно-правової дійсності. Самі ці підходи являють собою синтез знання світоглядно-філософського та конкретно наукового рівня виконуючи за своєю суттю роль загальнометодологічних та методичних директив щодо дослідження державно-правової дійсності із визначених світоглядних та ціннісних позицій. В цей же час, варто відзначити, що на теперішній момент зазначений процес перебуває лише на початковому етапі свого розвитку. Дослідження особливостей пізнання державно-правової дійсності в межах окремих методологічних підходів, як особливих форм буття методології юридичних наук, хоча й розширюються, проте наразі не виокремлені в самостійний дослідницький напрямок ані теоретичної юриспруденції, ані філософії права. Невирішеними залишаються низка питань щодо інтеграції знання, отриманого в межах різних методологічних під-

ходів, механізмів використання декількох підходів в межах одного дослідження, формулювання методологічних принципів та визначення переліку допустимих методів.

Література

1. Бобровник С.В. Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативних підхід до аналізу: Монографія /Бобровник С.В.-К.:Вид-во «Юридична думка», 2011-384 с.
2. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода/ И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин.- М., 1973.- 272 с.
3. Гусарев С. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства /С. Гусарев // Право України, 2011.- №8.- с.160-166
4. Гусарев С. Методологічні підходи в дослідженнях юридичної діяльності // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. / За ред. проф. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2009. Чис. IV. – С.278 – 287.
5. Демидов А.И. О методологической ситуации в правоведении / А.И. Демидов // Правоведение. – 2001. – № 4.- С.14-22
6. Дудар С. Методологічні засади системного підходу у сучасній теорії права // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права. / За ред. проф. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2009. – Чис. IV – С.325-334;
7. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения.-Издательство «Юридическая литература».- М.1965.- 204 с.;
8. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»/ М.С. Кельман; МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Л., 2013. – 448 с.
9. Кресін О. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України.-2006.- № 2.-С.124-130;
10. Луць Л. Категорії системного аналізу – методологічні основи дослідження правової системи / Л. Луць // Вісник Львівського

університету, серія юридична. – 2001.- Вип. 36.- С. 47 – 53.

11. Машков А.Д. Периодизация методологических исследований в отечественном правоведении // Гуманитарные науки: межвузовский сборник научных статей. Часть II – Караганда, ТОО «САНАТ – Полиграфия», 2009.- С.34-37;

12. Машков А.Д. Урахування синергетичних шляхів у моделюванні державно-правових процесів у межах синергетичного підходу // Вісник Київського університету. Серія: Юридичні науки.-2001.- Вип.44.-С.6-12;

13. Проблеми методології сучасного правознавства//Вісник Академії правових наук України.–1997.– № 1.-с.143-150;

14. Рабінович П.М. Філософсько-правова наука: до характеристики її предмету, методології та особливості викладання / П.М. Рабінович //Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис.- 2003.- № 9. — С. 5 – 11.

15. Сердюк О.В. Методологічні дослідження в правознавстві: зміна парадигм// Актуальні проблеми держави і права: 36. Наук. Праць.- Одеса, 2005. – С.217-223.

16. Сердюк О. В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства / О. В. Сердюк // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 458–463 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08savmsp.pdf>

17. Селіванов В.М. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики / В.М. Селіванов // Право України. – 1998. – № 12. – С. 34 – 43.

18. Сырых В.М. Метод правовой науки. Основные элементы, структура. – М.: Юрид. лит., 1980. – 176 с.;

19. Сливка С. С. Філософія права: методологічне осмислення / С. С. Сливка // Право України, 2011. – №8. – С. 61 – 70.

20. Степин В.С. Теоретическое знание. / В.С. Степин – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

21. Тарасов Н.Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа) / Н.Н. Тарасов // Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 31 – 50.

22. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки.- Екатеринбург, 2001.-263 с.

23. Фальковський А.А. Плюралізм підходів як чинник утвердження постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. За вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 42. – С.62-71.

24. Фальковський А.О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: спец. 12.00.12. «Філософія права»/ А.О. Фальковський Нац. ун-т. Одес. юрид. акад. – О., 2011. – 19 с.

25. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки: Переводы с англ. и нем./ Общ.ред. и авт. вступ. ст. И.С. Нарскай. – М.: Прогресс, 1986, – 542 с.

The adequacy of the latest research in a branch of a state and law in current conditions is greatly determined by the availability of appropriate scientific tools and effective methodology. So exactly methodological research today are among the priority. The existence of a rich palette of methodological ways which are used in modern legal studies objectively led them to begin as objects of study . Awareness of their features as a component of their methodology of law is defined as one of the major issues which are currently facing legal science .Summing up, the article discussed the issue of the definition of the methodological way , its place in legal research methodology , and especially in the implementation of it in the process of cognition. Such methodological decision, introducing a synthesis of the most fundamental characteristics of the method

SUMMARY

The article discusses the concept of methodological approach in the structure of legal research methodology. Attention is paid to the selection of methodological approaches to the study as individual research direction. It is concluded that the methodological approach is the synthesis of the most fundamental characteristics of the method of science, and it is a form of external expression.

of science and being a form of its external expression defines the fundamental principles of adequate application of the relevant elements of the method in scientific research . Relatively the method of science methodological way is its expression in the form of philosophical categories and ideas ,application criteria , combining in such way definite disciplinary ontology with epistemological means of its learning. The first step to implement certain methodological means is to design the corresponding disciplinary ontology , so the pictures of the world. At the same time the major means of such a construction ,by which it can be implemented are the categories of definite metatheory that are included into the basis of this method. Another key point in the realisation of methodological way of metatheoretical level is the introduction to the process of learning relevant methodological principles. The last prerequisite in the implementation of certain methodological means within the methodology research of state- legal nature is to define a set of methods appropriate on the one hand the corresponding picture of the world , which introduces certain ideological landmarks and philosophical basics of this method that first of all is represented by conceptual and categorical means and methodological principles.